

Ю. В. Нестеряк, доктор наук з державного управління, завідувач кафедри журналістики та нових медіа Інституту журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка

АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

На основі комплексного теоретико-методологічного аналізу наявних моделей інформаційної політики та державного регулювання засобів масової комунікації встановлено, що стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій змінює характер інформаційної взаємодії суспільства і держави. Доведено, що держава має взяти на себе функції координатора дій різних суб'єктів інформаційної політики і сформулювати таку законодавчу й нормативно-правову базу, яка б спрямовувала ці дії в сприятливе для розвитку особистості й суспільства русло.

Ключові слова: інформаційна політика; державна інформаційна політика; національна інформаційна політика; інформаційно-комунікаційні технології; інформаційне суспільство.

On the basis of comprehensive theoretical and methodological analysis of existing models of information policy and state regulation of the media it was revealed that the rapid development of information and communication technology changes the nature of the information interaction between society and the state. It is proved that the state should take over as coordinator of activities of different information policy and form such a legislative and regulatory framework that would be directed to these actions conducive to personal and social development mainstream.

Key words: information policy; state information policy; national information policy; information and communication technologies; information society.

Постановка проблеми полягає в необхідності комплексного дослідження наявних моделей інформаційної політики та теоретико-методологічного аналізу міжнародних принципів державного регулювання засобів масової комунікації. Тенденції та закономірності розвитку інформаційного простору, суспільних інформаційних відносин і процесів, методи аналізу і прогнозу їх розвитку, виявлення ефекту впливу засобів масової комунікації на масову свідомість, а отже, на стабільність суспільства і держави визначають завдання інформаційної політики. Інформаційний стан суспільства став визначальним для економічного і соціального розвитку, обороноздатності та суверенітету країн. В умовах розвитку інформаційного суспільства ефективність державної інформаційної політики та захист національних інформаційних ресурсів значно впливають на загальний рівень національної безпеки держави.

© Ю. В. Нестеряк, 2016

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню міжнародних принципів та механізмів регулювання і контролю діяльності засобів масової комунікації відведено вагоме місце в наукових працях відомих зарубіжних учених, зокрема С. Бремен, А. Манойла, І. Масуди, М. Мая, Д. Мильтона, А. Курочкіної, Т. Парсонса та багатьох інших. Водночас серйозну увагу визначенню пріоритетів і дослідженню ефективності державної інформаційної політики приділяють у своїх дослідженнях такі вітчизняні науковці та дослідники: О. Литвиненко, М. Ожеван, Г. Почепцов, О. Старіш, А. Чічановський, В. Шкляр, А. Юричко та ін.

Мета статті – науковий аналіз ефективності державної інформаційної політики та захисту національних інформаційних ресурсів на основі узагальнення базових принципів наявних моделей інформаційної політики та державного регулювання засобів масової комунікації.

Виклад основного матеріалу. Оцінка ефективності наявних моделей інформаційної політики базується на тому, що чим більші можливості в інформаційній сфері має держава, тим легше вона набуває стратегічних переваг. У цьому контексті управління інформаційним процесом визначається не кількістю поширеної інформації, а безперервною комунікацією між суб'єктами й об'єктами інформаційного процесу.

У широкому розумінні *інформаційна політика* – це функціонування інформації в суспільстві, визначення законів і принципів функціонування інформаційної сфери й комунікаційного середовища.

Професор Університету Вісконсіна С. Бремен пояснює появу поняття “інформаційна політика” пропагандою з боку держав під час Першої світової війни. Це справді було першим технологічно забезпеченим впливом на великі маси населення. Нині вона так трактує це поняття: “Інформаційна політика складається із законів, регулювання та доктрин, як і іншого прийняття рішень та практик на рівні суспільних базових принципів, включаючи створення інформації, її обробку, передачу, доступ до неї та використання” [1].

Інформаційна політика є невід'ємною частиною врядування, тому доцільно говорити про “*державну інформаційну політику*”. На думку вітчизняних науковців А. Чічановського та О. Старіша під інформаційною політикою держави слід розуміти “комплекс державно-інституційних нормативно-правових актів і технологій формування й обертання інформаційних потоків, об'єктом управління яких є інформація” [2, 312].

Отже, можна визначити, що *інформаційна політика* – це діяльність суспільства і держави, їх органів та інституцій, спрямована на створення сприятливих умов для розвитку і функціонування комунікаційного середовища, зокрема на вироблення, обробку, споживання і збереження інформаційних ресурсів з метою утвердження інформаційного суспільства та гарантії інформаційної безпеки особи, держави і суспільства в цілому.

Суб'єктами інформаційної політики можуть бути особи, суспільство і держава з їх інституціями та організаціями. *Об'єктом* інформаційної політики є державні та недержавні інформаційні ресурси та засоби масової комунікації, а також комунікаційні зв'язки між ними.

Залежно від суб'єкта і масштабу дії інформаційну політику можна поділити на:

- міжнародну, або глобальну;
- регіональну;
- національну;
- локальну;
- корпоративну.

Далеко не останню роль у розробці державної інформаційної політики відіграють національні та культурні особливості країни. Тому, на нашу думку, доцільно говорити про *національну інформаційну політику*. Визначення “національна” вбачається доцільним і через необхідність розширити групу суб’єктів інформаційної політики. Скажімо, в разі вживання терміна “державна”, йдеться про державу як головного суб’єкта вироблення політики.

Отже, *національна інформаційна політика* – це діяльність влади, суспільних організацій та інституцій, а також громадян та їх об’єднань, спрямована на вироблення та реалізацію правових, політичних і економічних умов функціонування медіа-системи, узгоджених із цілями, що впливають із системи цінностей суспільства.

За масштабом і регулярністю виконання завдань національну інформаційну політику слід поділити на:

- системну;
- галузеву;
- оперативну.

Системна політика стосується всіх медіа та їхніх зв’язків із суспільством у цілому, *галузєва* торкається діяльності окремих видів ЗМК (преси, телебачення, радіо тощо), *оперативна* – спрямована на розв’язання конкретних актуальних проблем, які виникають у медіапросторі.

Мета національної інформаційної політики демократичних держав – створення законодавчих, економічних і суспільно-культурних умов для розвитку незалежних і плюралістичних медіа, здатних забезпечити суспільну комунікацію. Інформаційна політика спрямована на створення оптимальної структури медіа, дотримання їх свободи, гарантування права на інформацію та задоволення політичних, економічних і культурних інтересів держави й суспільства.

Створення національної концепції побудови інформаційного суспільства є очевидною необхідністю і способом підвищення конкурентоспроможності країни на світових ринках і надання своїм громадянам можливості для освіти та зайнятості в інформаційну епоху. Накопичений зарубіжний досвід дає змогу виокремити основні напрями концепції побудови інформаційного суспільства, яке динамічно розвивається, поєднуючи у собі як філософські, так і прикладні аспекти, виходячи з розуміння того, що:

- програми та концепції створюються від імені держави і розраховані на те, на що вони можуть реально впливати;
- в інформаційному суспільстві державні органи використовують інформаційно-комунікаційні технології для підвищення ефективності своєї діяльності та відкритої інформаційної взаємодії із суспільством;
- інформаційне суспільство надає нові можливості розвитку демократії, урахування громадської думки, контролю за державним апаратом;
- глобальна природа інформаційного суспільства потребує узгодження національних політик, отже, аспект міжнародної співпраці набуває неабиякого значення;
- роль держави полягає у створенні законодавчої бази та в ефективному адміністративному регулюванні.

У країнах розвинутої демократії взаємодія влади і суспільства базується значною мірою на механізмах зв’язків із громадськістю і надання інформаційних послуг населенню, а також на механізмі законодавчо регламентованого лобювання і публічного вираження суспільної думки. При цьому обмін інформацією є важливим елементом

системи державного управління, оскільки повнота, якість і достовірність інформації, що використовуються для прийняття управлінських рішень усіх рівнів, визначають правильність, ефективність і дієвість цих рішень. А оперативність передавання, форма подання і захищеність інформації впливають на функціональну ефективність системи державного управління [3, 258–264].

Формування інформаційного суспільства традиційно супроводжується збільшенням обсягу виробництва інформації у структурі національного продукту розвинених країн світу. Цей фактор, на думку російського науковця А. Курочкиної, висуває перед суспільством вимогу формування системи управління розвитком засобів масової інформації, яка б поєднувала державні методи регулювання з економічною самостійністю суб'єктів господарювання на інформаційному ринку [1, 78]. Серед тенденцій розвитку сучасного інформаційного ринку дослідниця відзначає зростання впливовості засобів масової комунікації, концентрацію та монополізацію у сфері мас-медіа, а також створення конгломератів – об'єднань інформаційного бізнесу з різними видами промислового виробництва.

На відміну від російських науковців, вважаємо, що успішність державної інформаційної політики базується на впровадженні та підтримці дієвих механізмів саморегулювання системи засобів масової комунікації, оскільки це запобігає втручанням у внутрішню діяльність засобів масової комунікації, сприяє їх незалежності; а відтак – підвищує рівень свободи слова й прозорість державного управління. Роль держави, на нашу думку, має зводитися до запобігання монополізації, створення сприятливих умов для розвитку конкурентного інформаційного середовища, зокрема відкритого ринку засобів масової комунікації.

Розвиток економіки, науки і культури, техніки і технологій, сфери соціальних і суспільних відносин разом з удосконаленням системи державного управління прямо залежать від якості інформації, її повноти, оперативності та форми подання споживачеві. Саме тому економічно розвинені держави приділяють особливу увагу формуванню та використанню інформаційних ресурсів на основі новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, засобів зв'язку та телекомунікацій.

У наш час медіа-сфера набуває особливого статусу ще й через те, що такий розвиток в інших сферах політики відбувся значно раніше. Медіа-політика в майбутньому, на переконання німецького дослідника М. Мая, визначатиметься цільовими конфліктами чи дилемами, які мають бути вирішені [4, 165–166]. З одного боку, це конфлікт між автономією і гетерономією (або між зовнішнім регулюванням і саморегулюванням), де слід обирати між чіткими постановками цілей чи гнучкими цільовими угодами шляхом переговорів. З іншого – застаріле питання, чи слід засоби масової комунікації вважати частиною культури (як це переважно ще має місце в Німеччині) або ж частиною економіки (як це переважно існує в Європейському Союзі, а в США – абсолютно). Відповіді на ці питання, за всіх можливих компромісів, мають суттєві наслідки для якості медіа-контенту.

Нині все більше політиків і державних діячів усвідомлюють, що інформаційний стан суспільства став визначальним для економічного і соціального розвитку, обороноздатності та суверенітету країни. І від того, як здійснюється збирання, збереження і поширення інформації, істотно залежать ефективність державного управління та відносини влади і суспільства взагалі.

У відкритій системі “суспільство – влада”, остання – не тільки споживачем, але й найбільше джерело інформації. Кожен громадянин змушений вступати в безпосередній контакт з органами влади різних рівнів, щоб отримати довідкову чи нормативну інформацію про свої права й обов’язки у формі різних документів, надати які можуть виключно органи влади. Під час отримання інформаційних послуг від органів влади у більшості громадян і формується на побутовому рівні ставлення до цієї влади. У разі коли процес отримання інформації затягується, в людей виникає дефіцит довіри до влади.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології змінюють характер інформаційної взаємодії суспільства і держави. Отже, держава має взяти на себе функції координатора дій різних суб’єктів суспільства і сформувавати таку законодавчу і нормативно-правову базу, яка б спрямовувала ці дії в сприятливе для розвитку особистості й суспільства русло. Механістичний підхід до інформації зводив інформаційну політику лише до кількісного контролю інформаційних потоків.

Таким чином, визнання інформаційного простору як чинника глобальних трансформацій визначило його простір політичного управління, до елементної бази якого, на думку українських учених, належать: тип знань, який забезпечує оформлення інформації; тип комунікації, який визначає способи поведінки в інформаційному просторі; тип комунікаторів, який формує структуру, креатив і технології функціонування інформаційного простору [2, 320–322].

Водночас інформаційно-комунікаційні технології змінюють характер інформаційної взаємодії суспільства і держави, зокрема:

- розширюються права громадян завдяки праву доступу до інформаційних ресурсів;
- збільшуються можливості людей брати участь у процесі ухвалення політичних рішень і контролювати дії системи управління;
- надається можливість не тільки використовувати, але й активно виробляти знання;
- забезпечуються засоби захисту приватного життя й анонімності особистих комунікацій.

Отже, формування єдиного європейського, а відтак і світового інформаційного простору перетворюється на глобальний чинник розвитку, що зумовлює напрями суспільного прогресу, а інформаційні ресурси стають найважливішими стратегічними ресурсами держав.

Глобальний розвиток інформаційного суспільства спричинив серйозні зміни в методах і підходах до державного управління, використання та захисту інформаційних ресурсів України. Однією з визначальних особливостей сучасного глобального розвитку, на думку експертів Національного інституту стратегічних досліджень, є бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, формування інформаційного суспільства як новітньої моделі соціально-економічного розвитку [5, 411].

Стрімке розгортання процесів медіа-глобалізації розпочало новий етап розвитку людства, пов’язаний з кардинально новими можливостями доступу індивіда до інформації, комунікації, освіти, роботи, культурних надбань. Тож від ступеня розвиненості й захищеності вітчизняної інформаційної сфери залежать: рівень національної безпеки, конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, міжнародний імідж, ефективність зовнішньополітичної діяльності, а крім того, формування сучасної української ідентичності, зміцнення патріотизму, суспільної єдності та гармонізація інтелектуально-духовного розвитку громадян.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Основними напрямами реалізації державної інформаційної політики слід визначити: створення політико-правових, економічних, організаційних та матеріально-технічних умов для формування сучасної моделі інформаційної політики; підвищення ефективності використання всіх видів інформаційних ресурсів і управління елементами інформаційно-комунікаційної інфраструктури; державну підтримку виробництва і поширення вітчизняної інформаційної продукції; забезпечення розвитку і захисту вітчизняної інформаційної сфери на підставі пріоритету прав і свобод людини і громадянина, її потреб та інтересів.

Для того щоб в Україні сформувалось і динамічно розвивалось справді відкрите, демократичне, громадянське суспільство, необхідно, щоб і окремі громадяни, і суспільні організації могли оперативного отримувати достовірну та об'єктивну інформацію. Саме таке вільне отримання інформації – основа захисту прав людини та формування адекватної суспільної думки. Тільки за умов, якщо в процесі реформування системи масового отримання і поширення інформації будуть використані можливості інформаційних технологій та проводитиметься послідовна державна інформаційна політика, можна забезпечити ефективне функціонування єдиного загальнодержавного інформаційного простору.

Отже, одним із найважливіших завдань державного управління процесами демократичної трансформації українського суспільства у сфері інформаційної політики, на нашу думку, є створення системи загального й безперешкодного отримання і поширення інформації, включно з правовим і організаційно-технологічним забезпеченням її функціонування в межах єдиного загальнодержавного інформаційного простору.

Темою подальших досліджень у розглянутій сфері може стати аналіз пріоритетних напрямів удосконалення інформаційної політики та державного регулювання засобів масової комунікації в Україні у сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Курочкина А. А. Система управления средствами массовой информации / Курочкина А. А. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. гос. ун-та экономики и финансов, 1999. – 209 с.
2. Москаленко А. З. Ера інформації й демократичне суспільство / А. З. Москаленко // Вісн. Київ. ун-ту. Серія “Журналістика”. – 1996. – Вип. 3. – С. 3–16.
3. Олійник О. В. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави [Електронний ресурс] / Олійник О. В., Соснін О. В., Шиманський Л. Є. – Режим доступу : old.niss.gov.ua/book/Sosnin_2.htm
4. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії / Д. Лайон // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – 1996. – С. 362–380.
5. Май М. Медіа-політика в інформаційному суспільстві / Май М. ; пер. з нім. В. Климченко, В. Олійник ; за ред. В. Іванова. – К. : Акад. Укр. Преси ; Центр Вільної Преси, 2011. – 286 с.
6. Петроченко А. Л. Организация государственного управления средствами массовой информации / Петроченко А. Л. – Ташкент, 1974. – 104 с.